

Om språkkritik och översättningskritik

Magnus P. Ångsal

I en kåserande artikel i *Dagens Nyheters* kulturbilaga den 25 augusti 2012 ställer Örjan Abrahamsson frågan hur man bäst hanterar litterära översättningar med ordval som vittnar om en daterad människosyn. Ett känt exempel är Agatha Christies deckare *Tio små negerpojkar*. Längre fick den heta just så på svenska. 2007 gavs den ut på nytt, men nu under titeln *Och så var de bara en*, i analogi med den titel som boken fick inför utgivningen i USA 1940, *And then there were none*.

Hur, frågar sig Abrahamsson, skall en översättare tackla Mark Twains generösa bruk av ordet 'nigger' i *The Adventures of Tom Sawyer*? Vad vore rimligt? Att översätta med 'neger' eller ersätta med ett värdeneutralt ord? Skulle det senare möjligen vara uttryck för "censur", rentav "[h]istorieförfalskning" (Abrahamsson 2012:16)?

Två viktiga synsätt möter i Abrahamssons artikel: dels ett översättningskritiskt perspektiv, som handlar om översättningar och deras relation till en originaltext, och dels ett språkreflexivt, språkkritiskt perspektiv, som kan men inte behöver ha med översättning att göra. Det senare får här sin konkretion i frågan om stigmatiserande benämningar som 'nigger' eller 'neger' alls skall användas.

Hur dessa båda storheter – översättningskritik och språkkritik – relaterar till varandra är ämnet för den här artikeln. Mer specifikt handlar den om i vilken mån språkkritik är ett koncept också i översättningskritik. I de två nästföljande avsnitten beskriver jag först språkkritik (avsnitt 1) och sedan översättningskritik (avsnitt 2): Vilka är deras respektive utgångspunkter och analytiska kategorier, vilka språkliga företeelser inträffar dem? Det skall visa sig att språkkritik mycket sällan relateras till översättningskritik i översättningsvetenskaplig forskning. Därefter (avsnitt 3) belyser jag några samband och likheter mellan språkkritik och översättningskritik. Slutligen (avsnitt 4) söker jag svara på frågan om språkkritiken alls är relevant för översättningskritiken.

1. Språkkritik

1.1. Språkkritik och språkvetenskap

Låt oss till en början slå fast att språkkritik är lika med språkreflektion, det vill säga reflektion över språkets natur, system, användning och förhållande till verkligheten. Västerländsk språkkritik går tillbaka på en filosofisk tradition. Den såvitt känt äldsta västerländska texten med språkkritiskt tema är Platons Kratylosdialog från 400-talet före Kristus (Platon 2001). Frågan som Kratylos, Sokrates och Hermogenes tvistar om är huruvida orden äger naturliga motsvarigheter i yttervärlden (*physei-tesen*)¹ eller om deras betydelser vilar på konventioner hos språkbrukarna (*nomos-tesen*). Det handlar således om förhållandet mellan språkligt tecken och referensobjekt, eller för att tala med de Saussure: relationen mellan *signifiant* och *signifié*.

Från Platon och fram till 1800-talet var språkbeskrivning i allmänhet också en sorts språkreflektion eller språkkritik (Kilian, Niehr & Schiewe 2010:14). Tudelningen i deskription och preskription är ett förhållandevis ungt fenomen i språkbeskrivningens historia. Först när en historisk-jämförande språkvetenskap etablerades på 1800-talet inträdde den arbetsdelning enligt vilken språkvetenskapen beskriver medan språkkritiken värderar (ibid.:15). Denna boskillnad bestod under 1900-talet. Troligen kom den också att förstärkas, först med strukturalismen och de Saussures inflytelserika ståndpunkt att lingvistikens uppgift var att rekonstruera språkssystemet (*langue*) och dess regelbundenheter, sedan med Chomsky och den generativa grammatikens fokus på principer för satsgenerering. Att reflektera språkbruksnormer var inte längre centralt. Samtidigt fjärmade sig språkkritiken från den moderna, deskriptiva språkvetenskapen. Den orienterade sig mot en romantisk syn på språket

¹ Physei-tesen går, i synnerhet i en franskspråkig tradition, även under benämningen 'cratylysme'; se härtill Genette (1972:367), som citerar en definition av begreppet som härstammar från Roland Barthes: "ce grand mythe séculaire qui veut que le langage imite les idées et que, contrairement aux précisions de la science linguistique, les signes soient motivés" ('den stora sekulära myt enligt vilken språket efterliknar idéerna och, i motsats till lingvistikens synsätt, tecknen är motiverade', min övers.).

som en levande organism snarare än som struktur. Språkkritiken kom så, åtminstone i Tyskland, att till största delen utövas av personer som inte bedrev språkforskning (ibid.:16). Förhållandet mellan språkkritiken och språkvetenskapen förblev spänt under flera årtionden och var under 1960-talet föremål för flera debatter (jfr volymen *Sprachnorm, Sprachpflege, Sprachkritik* 1968).

För svensk del erbjuder Telemans (2003) historik över svensk språkvård en intressant jämförelsepunkt. Telemans konstaterar om de sista årtiondena under 1900-talet ”att den svenska språkvetenskapen och språkvården i viss mån gled isär” (Telemans 2003:76). Språkvården var enligt Telemans inriktad på common sense och oteoretisk, medan språkvetenskapen blev allt mer teoretiskt orienterad. Något som påminner om den tyska situationen, där språkkritik och språkvetenskap polariserades, tycks alltså ha inträffat i Sverige, fast det här rörde sig om språkvård och språkvetenskap. Språkkritik och språkvård kan visserligen inte likställas (Kilian, Niehr & Schiewe 2010:2), men Telemans skildring av svensk språkvård gör ändå tydligt att åtskilligt av det som i Sverige kallas språkvård går under benämningen *Sprachkritik* i Tyskland. En indikation på det är att Telemans (2003: 125) nämner Gustav Wustmanns välkända *Allerhand Sprachdummheiten* från 1891 som en utländsk förebild för svenska språkvårdsböcker. Just Wustmann och hans gärning ägnar Kilian, Niehr och Schiewe (2010:60f.) ett avsnitt i sin bok, där de karakteriserar honom som företrädare för lekmanamässig språkkritik.² Av detta kan vi dra en viktig slutsats, nämligen att språkvård (ty. *Sprachpflege*) åtminstone är *en* möjlig form av språkkritik.³

1.2. Språkkritikens föremål och ärende

Vi har kunnat konstatera att språkkritik är språkreflektion. Det är nu dags att belysa språkkritiken med större detaljskärpa. Vilka är dess objekt? Vilka syften har den? Svaren på dessa frågor faller olika ut beroen-

² 'Lekmanamässig språkkritik' är min tentativa översättning av "laienlinguistische Sprachkritik" hos Kilian, Niehr och Schiewe (2010).

³ Mer om förhållandet mellan språkvård och språkkritik nedan under 2.2. Se också Dieckmann (2012:3).

de på vilken form av språkkritik som avses. Håller vi oss till den lingvistiskt grundade språkkritik som Kilian, Niehr och Schiewe (2010:52f.) pläderar för så är svaret relativt enkelt: samtliga språkliga enheter som är lika stora som eller större än en enskild ordform kan bli föremål för språkkritik.⁴ Författarna antar följande möjliga objektnivåer för lingvistisk språkkritik: ord, text/stil, diskurs och slutligen kommunikativt handlande (ibid.:18, 36, 45, 49). Om vi med språkkritik däremot syftar på en mer allmän språkreflektion som inte primärt följer lingvistiska principer kan troligen vilket språkligt fenomen som helst läggas under språkkritisk lupp.

Språkkritikens väsen kan också beskrivas utifrån vilket ärende den har och vad den vill åstadkomma. Bland många försök att systematisera dessa ärenden kan särskilt Gauger (1995) framhävas. Han utgår från fem olika språkkritiska riktningar. Den första och mest grundläggande som han urskiljer är filosofisk språkkritik, där förhållandet mellan språk och verklighet är centralt (Gauger 1995:41). Återspeglar orden det som är verkligt och sant, eller höljer orden verkligheten i dimma och dunkel? Denna språkfilosofiska fråga är grundläggande för filosofisk språkkritik. Vidare antar Gauger en moralisk eller politisk språkkritik (ibid.:46). Utgångspunkten är att språk är nära förbundet med tänkande och därmed också med moraliska och politiska värderingar. Vilka värderingar uttrycks med ett visst ord eller en viss typ av språkbruk? Den tredje varianten i Gaugers typologi är den litterära språkkritiken (ibid.:49). Den intresserar sig för litterär kvalitet och grundar sig i estetiska ideal. Den fjärde riktningen har filologisk orientering och ägnar sig främst åt språkriktighetsfrågor, exempelvis lånordsproblematik och annat inflytande från främmande språk (ibid.:52). Den femte varianten slutligen är religiöst motiverad språkkritik (ibid.:54), som kan tänkas kretsa kring frågor om huruvida språket kan göra rättvisa åt religiösa erfarenheter och vilken roll språket har för förståelsen av heliga urkunder. Sammanfattningsvis, säger Gauger, fördelar sig dessa språkkritiska intressen på tre områden: livet, vetenskapen och konsten (ibid.).

⁴ Mer om skillnaden mellan lingvistisk och lekmanmässig språkkritik nedan i detta avsnitt.

Gaugers systematisering är, det är värt att betona, en av många. Forskningen om språkkritik har växt påtagligt inom germanistiken under de senaste tio till femton åren, med Dieckmanns (2012) *Wege und Abwege der Sprachkritik* som det i skrivande stund senaste monografiska tillskottet. Dieckmann (2012:3f.) adresserar där en viktig fråga: Är all språkreflektion samtidigt språkkritik? Vardaglig metakommunikation till exempel, där vi tematiserar och värderar sättet vi kommunicerar på, utsagor av typen ”det var egentligen fel ord jag använde, men du förstår säkert vad jag menar” – är det också språkkritik?

Kilian, Niehr och Schiewe (2010) skulle troligen svara ja på den frågan: språkkritik är lika med språkreflektion. Men Dieckmanns (2012) fråga visar på behovet av att urskilja olika former av språkkritik, med varierande grad av analytisk noggrannhet. Termerna lekmanmässig och lingvistisk språkkritik har redan nämnts här ovanför. Detta begreppspar hänger samman med en trend som gör sig märkbar i germanistisk språkvetenskap sedan 1980-talet. Dikotomin språkvetenskap – språkkritik är idag inte lika självklar som den var för bara 30 år sedan. Språkkritik har istället kommit att integreras i språkvetenskapen. Fram träder en lingvistiskt grundad språkkritik. Den – eller rättare sagt dess företrädare – ser som sin uppgift att lägga en vetenskaplig grund för kvalificerade värdeomdömen om språk och språkbruk. ”Linguistische Sprachkritik” skall enligt Kilian, Niehr och Schiewe (2010:52) – som själva förordar denna språkkritiska riktning – förstås inte som en systemlingvistisk ansats, utan som tillämpad språkvetenskap. Den lingvistiska språkkritiken finner sin relevans i skärningspunkten mellan individens språkanvändning, kollektivets språknormer och konventioner samt språkssystemets reservoar av uttrycksmöjligheter (ibid.:10). Den har språkbruket som sitt undersökningsobjekt, inte kontextlösa fenomen på systemnivå. Den distanserar sig vidare från sådan språkkritik, språkvård och språkplanering som utgår från en tydlig norm om rätt och fel. Den skiljer sig alltså från den lekmanmässiga språkkritiken, som vanligen utövas utan hänsyn till vare sig teoretisk-metodologiska överväganden eller empiriska studier över faktiskt språkbruk.

Därmed har vi också gett svar på frågan vilket syfte den lingvistiska språkkritiken har. Det är dock ett mycket allmänt och vittfamnande

svar, som kan och bör preciseras. Ett relativt utförligt försök till precisering finns hos Kilian, Niehr och Schiewe (ibid.:53). Deras försök är emellertid ingen beskrivning av hur språkkritik nödvändigtvis eller ens vanligen ser ut, utan en programmatisk utläggning av de tre författarnas syn på hur den bör bedrivas. Jag återger den punktvis i lätt bearbetad svensk översättning här nedanför i enlighet med författarnas framställning eftersom den är det hittills mest koherenta försöket att definiera lingvistisk språkkritik.

Förutsättningar:

1. Språkkritikens objekt är i första hand språkbruket, det vill säga språkligt handlande baserat på normer.
2. Språk är ständigt i förändring. Det gäller bland annat för ordbetydelser, textsorter och deras mönster, stilideal och diskurser. Den lingvistiska språkkritiken är synkront inriktad men tar hänsyn till diakrona perspektiv om språkbrukarna är medvetna om dem.
3. Språkkritiken tar hänsyn till språkets olika varieteter, som lyder sina egna normer, och får inte ensidigt fokusera på skriftspråkets normer.
4. Språkliga uttryck (ord, yttranden, texter) får alltid sin betydelse i kontext. Isolerade, kontextlösa språkliga uttryck undandrar sig därför en tillförlitlig språkkritisk behandling.
5. Språkkritiken föreskriver inte normer, utan reflekterar dem och försöker ge orientering vid normkonflikter.

Måttstockar:

1. Språkkritikens mål är att främja lyckosam kommunikation, utifrån värderande omdömen.
2. Om man tar hänsyn till förutsättningarna ovan kan språkkritiska omdömen inte formuleras utifrån dikotomin 'rätt' och 'fel'.
3. Språkkritiska omdömen bör istället skaleras med måttstocken lämplighet (*aptum*)⁵ och alltså röra sig mellan 'lämpligt' och 'olämpligt'.

⁵ Kilians, Niehrs och Schiewes förståelse av lämplighet (ty. "Angemessenheit") går tillbaka på den klassiska retorikens *aptum*, som i sin tur utgör en aspekt på *elocutio*, det språkliga uttrycket (ibid.:40).

4. Lämplighet kan delas in i tre kategorier: utifrån saken/sakförhållandet som beskrivs, kommunikationssituationen och mottagarna av yttrandet eller texten.

5. Måttstocken lämplighet är alltid underordnad funktionen/funktionerna inom det område där kommunikationen äger rum. Vilken typ av lämplighet som är aktuell beror alltså på vilken funktion som dominerar i kontexten för yttrandet.

6. Sådana kommunikativa funktioner motsvaras alltid av ideal om hur språk och kommunikation bör se ut eller fungera. Detta (eller dessa) ideal måste definieras innan den språkkritiska värderingen kan ta sin början.

Detta program är dock i sig ingen metod i bemärkelsen analysverktyg. Snarare är det en uppsättning antaganden och utgångspunkter. Därför behöver det konkretiseras för att göras fruktbart i språkanalys, till exempel i form av textlingvistik, retorikanalys eller diskursanalys. De skolbildningar som faller under paraplytermen *Critical Discourse Analysis* (CDA), med kända företrädare som Fairclough, Wodak och Jäger, är en sådan möjlig konkretisering (Jäger 2009:222ff., Spitzmüller & Warnke 2011:101ff.). Kritisk diskursanalys i språkvetenskaplig tappning har som syfte att analysera språk i form av diskurser och att underkasta dem kritik. Den är således en form av språkkritik, men kritiken stannar sällan vid språkliga yttranden utan tar också sikte på samhällsliga maktstrukturer och är uttryckligen maktkritisk. Detta hänger samman med begreppet diskurs, som i Foucaults efterföljd betraktas som en form av (språkligt realiserad) maktkonstituering. Kritisk diskursanalys är därför ofta partisk och har ideologiska förtecken (Spitzmüller & Warnke 2011:98ff.), även om lingvistisk diskursanalys i sig inte nödvändigtvis har den ideologiska eller ens kritiska profil som är CDA:s signum.⁶ Språkkritik däremot kan ha helt andra intressen än just politik och maktkritik, vilket bland andra Gauger (1995) har visat. Kritisk diskursanalys och diskurslingvistik är således en möjlig metod

⁶ Se här till Warnkes & Spitzmüllers (2008:23ff.) metodologiska program DIMEAN (Diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Analyse); för en reviderad version av modellen, se Spitzmüller & Warnke (2011:197ff.)

bland andra för hur språkkritisk forskning kan bedrivas (Kilian, Niehr & Schiewe 2010).

1.3. Exkurs: Språkkritik i Sverige?

Beskrivningen av språkkritik här ovanför har nästan uteslutande baserat sig på tyskspråkig forskningslitteratur. Det beror på att språkkritik som begrepp och på senare tid också som vetenskaplig kategori är särskilt framträdande i tyskspråkiga länder och i germanistisk lingvistik. Också i svenska språket förekommer språkkritik som term och begrepp, även i vetenskapliga sammanhang, men främst som det tycks i discipliner som inte är språkvetenskapliga.⁷ I den nordistiska traditionen verkar språkkritik inte ha etablerats på allvar, inte ens där potentiellt eller de facto språkkritiska teman behandlas. Det betyder inte att språkkritik som fenomen inte har förekommit eller förekommer. Snarare används andra, mer specifika termer som språkvård och språkpolitik som benämningar för delar av den språkkritiska verksamheten. Som konstaterades här ovanför är språkvård en möjlig form av språkkritik, även om sådan språkvård som orienterar sig mot en stark norm om rätt och fel inte är förenlig med den lingvistiska språkkritik som Kilian, Niehr och Schiewe (2010:2) förespråkar.

På ett terminologiskt och begreppsligt plan tycks alltså svenska språket sakna en etablerad övergripande term för den mångsidiga verksamhet som språkkritik utgör. Istället har just språkvård, språkplanering och språkpolitik fungerat som centrala begrepp, både i vetenskapliga (främst

⁷ Se Yngve Ahlbergs avhandling i ämnet idéhistoria från 1967 titulerad *Gudsbegrepp och språkkritik: en idéhistorisk undersökning av ett avsnitt unghegeliansk ateism och därtill hörande språkkritik i anslutning till Max Stirners Der Einzige und sein Eigentum*.

Från publicistikens område kan ett exempel nämnas där adjektivet 'språkkritisk' förekommer. Det återfinns i en längre essä på Svenska Dagbladets kultursida där kontexten som skribenten refererar till typiskt nog är tysk (Lagerholm 2012). Artikeln handlar om att det har gått 50 år sedan den så kallade Spiegel-affären i Tyskland, och skribenten hänvisar bland annat till den tyske författaren "Hans Magnus Enzensbergers essä 'Die Sprache des Spiegels', en 55-årig mediekritisk klassiker om problemen med nyhetsmagasinets anonyma och maskerade språk", som längre ner i artikeln beskrivs som "språkkritiska uppgörelser" (ibid.).

nordistiska) sammanhang och i offentliga diskurser. Ett exempel kan tjäna som illustration: Den numera nedlagda Svenska språknämndens tidskrift hette *Språkvård*.⁸ År 2007 avvecklades Språknämnden och dess verksamhet flyttades till det nybildade Språkrådet. Språkrådet sorterar under myndigheten Institutet för språk och folkminnen (SOFI), inrättad 1 juli 2006 (Andersson et al. 2010a:9), och ”är Sveriges officiella språkvårdsorgan” (Språkrådet [www]). Att språkvården är central för SOFI framgår också av regeringens instruktion till myndigheten.⁹ Språkrådet beskriver på sin hemsida språkvårdsarbetet på följande vis, och särskilt de två första meningarna i utdraget här nedanför har påfallande likheter med det språkkritiska program som Kilian, Niehr och Schiewe (2010:53) har föreslagit. Det understryker ytterligare att språkvård kan vara en del av språkkritik:

Språkvård handlar om att göra ett eller flera språk tillgängliga och lätta att använda för så många som möjligt i ett samhälle. Det ska vara enkelt att ta orden och språksystemet i bruk. Man kan också behöva värna ett språks ställning gentemot andra språk. Själva ordet språkvård är ett lån från tyskans Sprachpflege, ’vård av språket, omsorg om språket’.

Språkvård kan uppdelas i språkvalsplanering, ord- och grammatikvård respektive tal- och textvård [...].

Förr sysslade språkvården huvudsakligen med ord- och grammatikvård. I takt med att kraven på människors språkkompetens ökat, där många skriver i arbetet och håller föredrag på möten och i studiecirkel, har behovet av tal- och textvård ökat. (Språkrådet *Vad är språkvård?* [www])

Ytterligare ett indicium för språkvårdens starka ställning i de nordiska länderna är volymen *Språkvård och språkpolitik* (Andersson et al. 2010b), där bidrag från Svenska språknämndens sista forskningskonferens har ställts samman. Flera av dem behandlar språkkritiska frågor eller ämnen som åtminstone öppnar för språkkritisk beskrivning, exem-

⁸ Se Språkrådet *Språkvård* [www].

⁹ Se Sveriges Riksdag [www].

pelvis stavningsreformer, språkhegemoni och diskursanalys, men utan att begreppet språkkritik används. Intrycket av att åtminstone begreppet språkkritik har en perifer ställning i nordistiken (och i den skandinaviska lingvistikens överhuvudtaget) förstärks av Hovdhaugens et al.:s (2000) historik över de nordiska ländernas språkvetenskap.

Också Telemans båda monografier (2002, 2003) över den svenska språkvårdens och språkpolitikens historia är intresseanta i sammanhanget. Som ämnet påbjuder är här utförligt tal om språkplanering, språkvård, språkpolitik, om deskriptiv och preskriptiv grammatikbeskrivning. Alltsammans är teman som vi också finner på språkkritikens planhalva. Men begreppet språkkritik förekommer inte. Likadant förhåller det sig med Edlund, Erson och Milles (2007) introducerande bok om språk och kön. Här har, framför allt internationellt, språkkritiken varit omfattande under de senaste fyrtio åren. Man kunde till och med säga att feministisk språkkritik banade väg för den feministiska språkvetenskapen. Detta gäller inte minst för tyskspråkiga länder, där så kallad *feministische Sprachkritik* (jfr Ängsal 2011), riktad mot sexism i språksystem och språkbruk, är och har varit en viktig del av inom- och utomakademisk feminism. Men Edlund, Ersson och Milles (2007: 195, 197f.) talar inte om språkkritik ens när de uttryckligen skriver om tyska persons substantiv, som stått i centrum för feministisk språkkritik i tyskspråkiga länder sedan 1970-talets slut. Inte heller Milles (2008) använder begreppet i sin praxisorienterade *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt*.

Undantag saknas förvisso inte. Ett sådant är Regnells (1958) lärobok *Semantik*, där ett avsnitt ägnas "[n]yttan av språkkritik i den logiska empirismens anda" (Regnell 1958: 41).¹⁰ Med det menas en specifik form av språkkritik, som i enlighet med den logiska empirismen prövar satsers sanningsvärde. Regnells ärende är främst filosofiskt. Han tänker sig att man med hjälp av en logisk-empirisk språkkritik kan skilja sanna påståenden från falska. Denna metod, som Regnell tillskriver "*språkpedagogisk* betydelse" (ibid., kursiv stil i originalet), utgör ett slående exempel på den sortens språkkritik som Gauger (1995:41) pekar ut som

¹⁰ För denna källa är jag *Svenska Akademiens Ordbok* [www] tack skyldig.

filosofisk, därför att förhållandet mellan språk och verklighet är det centrala.

2. Översättningskritik

Översättningsforskningen av idag utmärks av en långtgående pluralism vad gäller såväl teori och metod som val av studieobjekt. Enligt Chesterman (2004:98f.) kan fältet *translation studies* förstås i termer av vilken relation som står i centrum för forskningen, exempelvis översättning – måltext; översättning – målspråkets kultur; översättning – produktionsvillkor. Teoretiskt sträcker sig översättningsforskningen från ekvivalensteori (jfr Koller 2011) via skoposteoretiska och funktionella ansatser (jfr Nord 2009) till modeller grundade i systemisk-funktionell lingvistik (SFL) (jfr House 2004), för att nämna bara några framträdande skolbildningar. Vidare oscillerar den mellan skilda disciplinära utgångspunkter och intressen, vanligen litteraturvetenskap, lingvistik, cultural studies, sociologi och psykologi/kognitionsforskning.

Mångfalden av perspektiv är kongenial med ämnet. Översättning kan betraktas som process, produkt, som socialt handlande med mera. Mångfalden i översättningsforskningen kan också förklaras av att översättning som vetenskapligt fält är en ung disciplin (Munday 2009:4f.). Detta syns också i den rika flora av benämningar som finns för forskningsområdet, exempelvis ”translatologie” (fr.), ”translation studies” (eng.) och ”*Übersetzungswissenschaft*” (ty.) (ibid. kursiv stil i originalet).

Ytterligare en viktig term som förekommer är ”translation criticism” eller ”*Übersetzungskritik*”, (’översättningskritik’) (Koller 2011:125). Om översättningskritik talar vi när översättningens kvalitet står i fokus. Hur ser en god översättning ut? Det är den centrala fråga som många av översättningshistoriens mest namnkunniga kommentatorer har brottats med – från Martin Luther, som översatte Bibeln till tyska på 1500-talet, och Friedrich Schleiermacher, som på 1800-talet överförde Platon till tyska, till vår tids akademiskt förankrade översättningsteoretiker (ibid.:38f.) Det är också den enskilt viktigaste fråga som gör sig påmind för översättarstudenter och yrkesverksamma översättare. Idag används termen översättningskritik ofta när det handlar om hur litterära tex-

ter värderas (Heldner 2008:2). Översättningskritik kan i anslutning till Nords (2009: 183) resonemang emellertid också bestå i en systematisk jämförelse av källtext och måltext som mynnar ut i en värdering av översättningens adekvans, mot bakgrund av översättningsuppdragets alla inom- och utomspråkliga ramfaktorer och oavsett textsort.

Översättningskritik är med andra ord en specifik form av översättningsforskning (Nord 2009:182f.), men som Heldner (2008:2) med viss rätt konstaterar har den ”hittills varit ett styvmoderligt behandlar område inom översättningsforskningen”. Koller (2011:125) anför den dock som ett av översättningsforskningens centrala områden och kallar den ”wissenschaftliche Übersetzungskritik”, ’vetenskaplig översättningskritik’. Det är också möjligt att evaluera kvaliteten hos översättningar utan hänsyn till vetenskapliga kriterier och metoder. Denna typ av översättningskritik möter vi framför allt i litteraturkritiken när den avhandlar översatta böcker (Nord 2009:182).

Sätten på vilka översättningskritik bedrivs, också i forskningssammanhang, ser mycket olika ut. Den som har ekvivalensteoretisk utgångspunkt baserar sin kritik på graden av överensstämmelse mellan måltext och källtext. Med en skopos- eller handlingsteoretisk ansats i enlighet med Reiß och Vermeer (1984) måste kritiken istället grundas i den översatta textens funktionsduglighet i målkulturen. Utifrån Nords (2009) utvidgning och precisering av den handlingsteoretiska ansatsen är funktionsdugligheten central men här tillkommer alla utom- och inomspråkliga faktorer som skapar förutsättningar för översättningsuppdraget.

Vad gäller översättningskritik stipulerar House (2004:716) en strikt åtskillnad mellan ”(scientifically based) analysis and (social) judgement in evaluating a translation”. Med det senare avser hon en utvärdering av ”quality of a translation” (ibid.). House skiljer således kategoriskt analys från värdering och konstaterar att den funktionell-pragmatiska modell hon själv företräder inte tillåter värdeomdömen. Men kritisk evaluering av kvaliteten hos översatta texter kan mycket väl gå hand i hand med vetenskapligt grundad analys. Detta visar inte minst Heldner (2008), som har jämfört sju svenska översättningar av Dantes *Divina Commedia* utifrån en rad parametrar. Här gäller att så vitt storheten kvalitet kan de-

finieras och brytas ned i operationaliserbara kriterier för empirisk analys kan den också analyseras och värderas. Houses dikotomi bör därför troligen snarare ses som ett kontinuum längs med vilket frågan om kvalitet kan besvaras med intersubjektivt mer eller mindre prövbara kriterier.

En sak har dock all reflektion av översättningskvalitet gemensam, oavsett om den är vetenskaplig eller lekmanamässig, oavsett ärende, teoretisk utgångspunkt eller disciplinär tillhörighet. Den består i ett medvetet och kritiskt begrundande av hur språket kommer till användning. Den är med andra ord språkkritisk. I det ljuset kan översättningskritik definieras som en särskild form av språkkritik. Trots detta tycks ett explicit språkkritiskt perspektiv vara frånvarande i modern översättningskritik och översättningsforskning. (jfr Reiß 2000, House 2004, Heldner 2008, Nord 2009, Koller 2011). Också om man tar del av de tre omfångsrika banden av handböckerna *Übersetzung, Translation, Traduction* (Kittel et al. 2004, 2007, 2011) bekräftas denna bild. Inget av de tre banden, som med sina sammanlagt nästan 3000 boksidor saknar motstycke i dagens översättningsforskning, innehåller en artikel som uttryckligen framhåller språkkritiska synsätt och deras eventuella relevans för översättningsforskningen. Det innebär inte att översättningsforskning eller än mindre översättningskritik inte har med språkkritik att göra, bara att de inte begreppsliiggörs som sådana. Språkkritik har helt enkelt inte etablerats som begrepp och kategori i den akademiska översättningsforskningen. Frågan inställer sig: varför?

En plausibel förklaring är språkkritikens marginella roll i lingvistikens under framför allt andra hälften av 1900-talet. Det var då den moderna översättningsforskningen växte fram och tog form, under starkt inflytande av lingvistisk teoribildning och forskning (Chesterman 2004:94). Ekvivalensteorier om översättning var på modet. Det var också strukturalismens och den begynnande informationsteknologins tid. Snart skulle Chomskys generativa grammatik lanseras och så småningom kognitivistiska språk teorier. Den lingvistik som kom att präglade den framväxande översättningsforskningen utmärktes alltså av ett ideal om objektiv strukturbeskrivning. I detta ideal passade språkkritik mindre väl in.

För den unga översättningsforskningen fanns mer av föregivet ovetenskapligt tankegods att ta spjärn emot. Chesterman konstaterar att västerländska översättningsdiskurser från Platon fram till den moderna översättningsforskningens dagar till dels utgick från källtexten som religiös eller helig urkund (ibid.:93). Kan Guds ord översättas, kan ett sakrosankt tankeinnehåll överföras från ett språk till ett annat? Är översättning alls möjlig? Svaren föll olika ut, men orienteringen mot källtexten som norm och ideal var stark: "Modern research (since the Second World War) has largely taken the form of a reaction against these early ideas and claims", skriver Chesterman (ibid.:93f.). För att alltså förstå varför språkkritiken aldrig fick någon framskjuten position i översättningsforskningen kan dessa vetenskapshistoriska omständigheter åtminstone vara en delförklaring. Det fanns ett starkt intresse av att distansera sig från gångna tiders subjektiva, ofta religiöst motiverade föreställningar om källtextens status och om språk och översättning. Som Houses (2004) artikel indikerar finns också i dagens översättningsforskning en vilja att hålla ovetenskapliga former av översättningskritik på avstånd. Möjligen uppfattas språkkritik som mindre raffinerad än de lingvistiskt baserade modeller för översättningskritik som har utvecklats i översättningsforskningen.

Ytterligare en delförklaring till språkkritikens marginella roll i översättningskritiken kan vara att den så tydligt är förknippad med de tyskspråkiga ländernas språkforskning och offentliga kultur. Språkkritiken har möjligen just därför inte nått den översättningskritik som är baserad i andra akademiska kulturer än den tyskspråkiga. Det förklarar emellertid inte varför språkkritik inte har vunnit insteg i handböckerna *Übersetzung, Translation, Traduction* (Kittel et al. 2004, 2007, 2011), där flera redaktörer och artikelförfattare har en akademisk bakgrund i tyskspråkiga länder och/eller är verksamma vid lärosäten i tyskspråkiga länder.

3. Språkkritik och översättningskritik: beröringspunkter och analogier

Språkkritiken och översättningskritiken verkar alltså åtminstone i sina akademiska och institutionaliserade former leva i skilda världar. Ändå står språk och språkbruk i förgrunden för både språkkritik och översättningskritik, om än med skilda utgångspunkter. Språkkritiken har språkbruk i allmänhet som sitt intresse, översättningskritiken den översatta texten eller översättningsprocessen. Men det hindrar inte att de ofta faller samman och uppvisar starka beröringspunkter.

Låt oss inleda där avsnittet om språkkritiken här ovanför tar sin början, i filosofin. Om man med Kilian, Niehr och Schiewe (2010) ser språkkritik som språkrektion, då är också språkkritiken en del av språkfilosofin. Språkkritik som verksamhet (inte specifikt som tillämpad lingvistik) skall då inte förstås som reflektion av normfrågor, snarare som språkrektion i allmänhet och i anslutning till Gauger (1995) som filosofisk språkkritik i synnerhet. Intresset för översättningsproblem löper nämligen som en röd tråd genom hela den västerländska språkfilosofiska historien (jfr Mueller-Vollmer & Alto 2004). Det sträcker sig från Antiken och Platons Kratylosdialog till empirismen och rationalismen under den tidigmoderna eran. Det gör sig gällande i romantiken och in i modern filosofi, där bland andra Heidegger och Derrida har intresserat sig för översättningsrelaterade frågor. Också den anglosaxiska analytiska filosofin har med sitt intresse för vardagsspråkliga utsagor vänt sig till översättningar och de särskilda språkliga problem som de aktualiserar.

Också språkhistoriskt har språkkritik och översättningskritik legat nära varandra, som mest påtagligt i diskussioner om inhemsk språknorm kontra påverkan från andra språk. Här rör det sig emellertid om en översättningskritik som inte har klätts i den moderna översättningsforskningens termer. Inte heller handlar den primärt om översatta texters kvalitet, snarare bör översättningskritik här förstås som reflektion kring översättning, i analogi med språkkritik som språkrektion. De översättningsrelaterade debatter som Herder, Breitung och Gottsched förde på 1700-talet är goda exempel på hur språkkritik

och översättningskritik möts och flätas samman (Koller 2007:1707f.). En stor tvistefråga då var om översättning från andra språk skulle hota eller berika tyskan. Herder hävdade att översättningar från engelskan gjorde tyska språket rikare, men att det samtidigt skulle kräva en "sprachschöpferischen Übersetzer" (Koller 2007:1708), alltså en översättare kapabel till språkliga nyskapelser. Att just översättningar då tillmättes så stor betydelse berodde på att tyskan ännu inte hade etablerat en standardspråklig norm fullt ut. Det var alltså öppet för påverkan utifrån i förhållandevis hög grad.¹¹ Liknande debatter har förts och förs alltjämt i många andra språkkulturer.

Motsatsen till Herders ståndpunkt är språkpurism, motstånd mot lånord och en strävan att ersätta dem med inhemska översättningar. Också i diskurser präglade av språkpurism kan översättningskritiska och språkkritiska synsätt löpa samman. Ett historiskt exempel skall nämnas här: den tyske upplysningsmannen, barnboksförfattaren och pedagogen Joachim Heinrich Campes ambition att germanisera lånord. Campes motiv, i 1790-talets början, var politiska (Kilian, Niehr & Schiewe 2010:23). Franska revolutionen var nyligen överstånden. Campe utgick från att något liknande aldrig skulle kunna utspelas i Tyskland. Han förklarade det med att tyska språket var så fullt av ord som lånats in från främst grekiska, latin och franska att folkmassorna inte förmådde samtala och formulera sig om politiska, ekonomiska och religiösa spörsmål. Lånorden, hävdade Campe, var obegripliga för folkflertalet och reste sig som en barriär inför verkligheten. Men Campe fann en lösning: de främmande orden skulle förtyskas, översättas till tyska. Då skulle massorna förstå dem och kunna ta del i politiska skeenden på ett sätt som annars inte vore möjligt. Frukterna av hans arbete förelåg senare i *Wör-*

¹¹ Albrecht (2007:1097) adresserar denna fråga genom att beskriva olika typer av möjligt inflytande från källspråk på målspråket genom översättning. Till relativt resistent språkliga enheter räknar Albrecht det fonologiska inventariet och prosodin, morfologin, den enkla satsens syntax samt ordförrådets grundstrukturer. Men det finns delar av språket som lättare låter sig påverkas: fonotax, ordbildning, komplexa satsers syntax (satsperioder) och textsyntax, ordförrådets sekundära strukturer (terminologi) och fraseologi. Ytterligare ett viktigt förhållande bör här poängteras: ju starkare ett språks normer har etablerats och ju mer varierade dess uttrycksmöjligheter är, desto mindre genomgripande påverkas sannolikt detta språk av översättningar.

terbuch zur Erklärung der unserer Sprache aufgedrungenen fremden Ausdrücke (1801, 1813), där han hade förtyskat runt 11000 lånord.¹² Av dem lever drygt 200 kvar i dagens tyska ordförråd, ofta vid sidan av ett mer eller mindre synonymt lånord (Kilian, Niehr & Schiewe 2010:26).

Campes språkliga förtyskningsprogram byggde på en ömsesidig beroenderelation mellan språk- och översättningskritiska överväganden. Utan den språkkritik han riktade mot de inlånade orden kunde översättningen av desamma knappast motiveras. Och vore det inte för uppfattningen att enbart översättningar av de inlånade orden kunde förstås av folkflertalet fanns inget skäl till språkkritik. Med Gaugers (1995) termer kan Campes språkkritik sägas ha varit både filosofiskt och politiskt motiverad. Filosofisk var den därför att han ansåg att lånorden fördunklade verkligheten, politisk därför att hans ambition ytterst var folkets deltagande i politiska skeenden.

Ytterligare en beröringspunkt mellan språkkritik och översättningskritik är värd att nämna här, och det är den som aktualiseras i Abrahamssons (2012) inledningsvis citerade artikel om kontroversiella ord i översättningar. Här handlar det om ordens valörer, konnotationer och begreppsliga implikationer i relation till maktförhållanden, exempelvis mellan kvinna och man, jaget och den Andre, mellan förtryckare och förtryckt. Sådana maktkritiska perspektiv har ryckt i förgrunden för en översättningsforskning som står under inflytande av bland annat feministisk och postkolonial teori (Chesterman 2004:95f., Hermans 2009). Här förenas språkkritik (vilka ord är alls lämpliga att använda?) med översättningskritik (vilka ord är lämpliga i översättningar?). Just benämningar av personer, utifrån genus, etnicitet och andra maktrelaterade kategorier, har varit och är alltjämt ett centralt område för politiskt motiverad språkkritik (Ängsal 2011). Detta gäller i lika hög grad för översatta texter.

Utöver dessa för språkkritiken och översättningskritiken gemensamma intressen finns ytterligare ett par likheter som är värda att uppmärksamma. Det är analogier av konceptuell eller teoretisk natur, det vill

¹² 'Ordbok som förklarar de främmande uttryck som påtvingats vårt språk' (min övers.).

säga ståndpunkter och positioner som ter sig parallella. Den kanske mest uppenbara är att man i akademiskt förankrad språkkritik och översättningskritik vill skilja lekmannamässiga omdömen från sådana som är vetenskapligt grundade. Båda skolorna gör tydliga anspråk på att legitimera kritiken som vetenskaplig och att skilja den kategoriskt från föregivet ovetenskapliga former av kritik. De modeller som har utarbetats i den akademiska översättningskritiken har sin pendang i språkkritiska program som knyter an till lingvistisk teori, metod och empiri. För språkkritikens del är det program som Kilian, Niehr och Schiewe (2010) har formulerat ett av flera. Vi har sett att också diskurslingvistik och kritisk diskursanalys kan tjäna språkkritiska syften. Också översättningskritiken spänner över ett brett fält av ansatser, där somliga men inte alla ägnar sig åt maktkritik i CDA:s anda. Ideologiskt präglad översättningskritik använder för övrigt inte sällan teoretiska koncept som är vanliga också i CDA, som 'makt', 'diskurs' och 'vetande'.

En annan iögonfallande analogi avtecknar sig om man schematiskt jämför översättningsteoretiska och -kritiska ståndpunkter med olika former av språkkritik. Lekmannamässig språkkritik och vissa former av språkvård orienterar sig mot en tydlig norm. Syftet är att vårda språket så att normen inte bryts eller går förlorad. I översättningskritiken har denna ståndpunkt sin pendang i en stark orientering mot källtexten som norm och ideal. Här är begreppet ekvivalens centralt, framför allt denotativ ekvivalens (Koller 2011:230ff.). Det viktigaste är att överföra källtextens innebörder till måltexten.

Denna uppfattning, med viktiga förespråkare som Nida, var vanligt förekommande under den tidiga efterkrigstiden, (Koller 2011:86ff.). Den kom dock att så småningom utmanas av skopos-, handlingsteoretiska och funktionalistiska modeller, av vilka Reiß och Vermeers (1984) teori hör till de mest spridda och inflytelserika. Nu stod inte längre måltextens överensstämmelse med källtexten i förgrunden, utan den översatta textens funktion och syfte i målkulturen. Likheten med den lingvistiska språkkritikens fokus på lämplighet eller *aptum* är tydlig. Måttstocken är inte språknormen i sig, utan språkbruket i relation till vad som är lämpligt i sammanhanget. Textens eller yttrandets funktion och syfte är avgörande för hur det språkkritiska omdömet faller ut, lik-

som syfte och funktion är den måttstock som bör råda i skoposteoretisk översättningskritik. I både språkkritik och översättningskritik kan vi således se hur positionerna spänner mellan å ena sidan stark preskription och normorientering och å andra sidan anpassning till funktion, syfte och kontext.

4. Avslutning: översättningskritik som språkkritik

En viktig fråga har överskuggat min framställning. Nu pockar den på ett svar. Har språkkritiken något att tillföra översättningskritiken eller översättningsforskningen? Vi har visserligen kunnat konstatera att översättningskritik till sin natur är språkkritisk eftersom den är en form av språkrektion. Men det innebär inte nödvändigtvis att ett språkkritiskt närmande till översätta texter tillhandahåller ett förklaringsvärde som översättningskritiken inte kan erbjuda. Inte heller betyder det att begreppet språkkritik med nödvändighet berikar översättningskritiken. Kan det möjligen vara så att språkkritiken är överflödigt i sammanhanget och att detta i så fall kan förklara översättningsforskningens ointresse för densamma?

Skall vi kunna besvara dessa frågor måste vi skilja på 1) språkkritik som tillämpad lingvistik, 2) språkkritik som språkrektion (generellt) och 3) språkkritik som föremål för forskning.

Om språkkritik förstås som en form av tillämpad lingvistik, i linje med exempelvis Kilians, Niehrs och Schiewes program (2010), så är det ytterst en empirisk fråga om den kan berika översättningskritikens breda uppsättning metoder och analyskategorier. Det får i så fall bli uppgiften för framtida studier att söka svar på denna fråga. En viktig omständighet i sammanhanget är att språkkritiken i sig inte är en metod i form av en uppsättning analysredskap. Språkkritiken, också som tillämpad lingvistik, är snarare en teoretisk ansats. Den finner sin metodologiska konkretion utifrån de språkliga fenomen som studeras och det specifika syftet i varje undersökning.

Låt oss ändå med ett litet exempel pröva vilken roll språkkritik skulle kunna spela i en översättningskritisk analys. Utgångspunkten får bli Nords (2009) funktionalistiska modell. Den säger att översättningskritik

måste inbegripa en analys av källtext, måltext och alla relevanta faktorer om omger översättningsuppdraget. En del av källtextanalysen kommer då att handla om textens semantik, som konstrueras bland annat på ordnivå (Nord 2009:99ff.). Om vi i ett nästa steg återvänder till den problematik som denna artikel inleddes med, ord med kontroversiell laddning, så kan vi konstatera att den utspelas på ordnivå. Ett sådant exempel är 'nigger' i *The Adventures of Tom Sawyer* av Mark Twain. För att värdera hur detta ord skall översättas fordras ett närmande till källtexten. Vilken funktion har texten där det förekommer? Vilken betydelse och vilken funktion har ordet i texten? I vilken mån är ett motsvarande ord lämpligt att använda i en översättning med hänsyn tagen till de personer som betecknas med det, till den kommunikativa situationen och till de tänkta mottagarna? Samtliga dessa frågor är språkkritiska. De måste få ett svar för att texten skall kunna översättas på ett tillfredsställande sätt och för att översättningen av den i sin tur skall kunna kritiserars på ett tillförlitligt sätt. Frågan är då om denna del av källtextanalysen nödvändigtvis måste benämnas som språkkritisk. Den hör ju till översättningsprocessens standardrepertoar – varför införa en ny term för något som redan görs? Denna invändning är berättigad på så vis att termen i sig inte nödvändigtvis bidrar till en mer adekvat källtextanalys. Däremot kastar den ett annat ljus över vad översättningskritik egentligen är: nämligen kritik av en översättning men också av en text som existerar oberoende av dess översättning. Med ett sådant synsätt kan översättningskritik, under förutsättning att den inbegriper källtextanalys, inte vara frikopplad från språkkritik. Genom att explicit benämna (delar av) källtextanalysen som ett uttryck för språkkritik tydliggörs det mycket viktigt sambandet mellan språkkritik och översättningskritik.

På en mer övergripande nivå står det klart att språkkritik i sin egenkap av att vara språkreflektion också kan innebära översättningskritik. Även om Kilian, Niehr och Schiewe (2010) och andra lingvistiska språkkritiker inte uttryckligen brukar adressera översättningsproblem är det ett faktum att också översatta texter ingår i målspråkkulturens sociala, diskursiva och intertextuella sammanhang. De svävar inte i ett tomrum frikopplade från andra texter skrivna på målspråket. Tar vi de skoposteoretiska och funktionalistiska ståndpunkterna på allvar är över-

sättningens funktionsduglighet i målspråkskulturen central. Den översatta texten bör således betraktas inte bara som ett ”Translat” (Nord 2009:9) utan också som en text i egen rätt och med ett stort mått av självständighet i målkulturen. Det gäller möjligen inte för alla textsorter, men åtminstone för litterära översättningar och andra översättningar med stilistiskt eller annat egenvärde, och när det kommer till översättningar av klassiker med lång livslängd kan man till och med hävda att de ingår också i målspråkskulturens litterära kanon. Denna relativa suveränitet blir än tydligare för tolkningar av lyrik, där redan termen tolkning anger en hög grad av självständighet gentemot källtexten. Här är det svårt, ibland rentav omöjligt att kategoriskt skilja översättningskritik från litterär språkkritik (jfr Gauger 1995:49), som en följd av den litterära tolkningens självständighet. Detta sammantaget gör det rimligt att betrakta översättningskritik som en form av språkkritik.

Låt oss avslutningsvis betrakta språkkritik som undersökningsobjekt och föremål för forskning. Här ställs frågor av typen: Vilka uttryck tar sig språkkritik? Vilka former finner den? Vem eller vilka bedriver språkkritik och med vilka syften? Vilka politiska, sociala, kulturella et cetera betydelser och funktioner kan språkkritik ha? Ett exempel på sådan forskning är Schiewes monografi *Die Macht der Sprache* (Schiewe 1998), där författaren tecknar språkkritikens historia från Platon till våra dagar och med särskilt fokus på de tyskspråkiga länderna. Språkkritik som föremål för studier handlar alltså om att beskriva den som företeelse snarare än att använda den som metod för språkanalys. Här har översättningskritiken en given plats, eftersom den utgör en del av den mer övergripande verksamhet som språkkritik är. Synen på översättning, på dess gränser och möjligheter, på den översatta textens status i förhållande till källtexten och så vidare är alltid relaterad till en specifik språksyn, och denna språksyn är frukten av språkkritisk tankemöda.

Översättningskritik och språkkritik hör helt enkelt nära samman. Det är en insikt som den språkkritiska och den översättningskritiska forskningen borde ta fasta på i större utsträckning än vad som är fallet idag.

Litteratur

- Abrahamsson, Ö. 2012. "Litterär brasklapp. Varning för tidstypisk översättning". *Dagens Nyheter* 2012-08-25, 16 (Sektion: Kultur).
- Albrecht, J. 2007. "Bedeutung der Übersetzung für die Entwicklung der Kultursprachen". I: Kittel, H. et al. (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 2, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1088–1108 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.2).
- Andersson, L-G. et al. 2010a. "Förord". I: Andersson, L-G. et al. (red.) *Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens i Saltsjöbaden 2008*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen (Språkrådet) och Norstedts, 9–10.
- Andersson, L-G. et al. 2010b. (red.) *Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens i Saltsjöbaden 2008*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen (Språkrådet) och Norstedts.
- Chesterman, A. 2004. "Translation as an objekt of research". I: Kittel, H. et al. (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 93–100 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.1).
- Dieckmann, W. 2012. *Wege und Abwege der Sprachkritik*. Bremen: Hempen Verlag.
- Edlund A-C., E. Erson & K. Milles. 2007. *Språk och kön*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Gauger, H-M. 1995. *Über Sprache und Stil*. München: Beck (= Beck'sche Reihe 1107).
- Genette, G. 1972. "Avatars du cratylisme". *Poétique: revue de théorie et d'analyse littéraires* 11, 367–394.
- Heldner, C. 2008. *Översättningskritik och estetisk form. Jämförande studier av språk och stil i Dantes Divina Commedia och sju svenska översättningar*. Nora: Nya Doxa.
- Hermans, T. 2009. "Translation, ethics, politics". I: Munday, J. (red.) *The Routledge Companion to Translation Studies*. London, New York: Routledge, 93–105.

- Hovdhaugen, E. et al. 2010. *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica.
- House J. 2004. "Concepts and methods of translation criticism: A linguistic perspective". I: Kittel, H. et al. (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 698–719 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.1).
- Jäger, S. 2009. *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung*. 5., gegenüber der 2., überarbeiteten und erweiterten (1999) unveränderte Auflage. Münster: UNRAST-Verlag (=Edition DISS, 3).
- Kilian, J., T. Niehr & J. Schiewe. 2010. *Sprachkritik. Ansätze und Methoden der kritischen Sprachbetrachtung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter (= Germanistische Arbeitshefte, 43).
- Kittel, H. et al. 2004 (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.1).
- Kittel, H. et al. 2007 (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 2, Berlin, New York: Walter de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.2).
- Kittel, H. et al. 2011 (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 3, Berlin, New York: Walter de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.3).
- Koller, W. 2007. "Übersetzung und deutsche Sprachgeschichte". I: Kittel, H. et al. (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Bd. 2, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1701–1712 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.2).
- Koller, W. 2011. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 8., neubearbeitete Auflage, unter Mitarbeit von Kjetil Berg Henjum. Tübingen, Basel: A. Francke Verlag (=UTB).
- Lagerholm, M. 2012. "Tysk demokrati prövades av Spiegelaffären". *Svenska Dagbladet* 2012-10-27, 18 (Sektion: Kultur, Under strecket).

- Milles, K. 2008. *Jämställt språk: en handbok i att skriva och tala jämställt*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Mueller-Vollmer, K. & P. Alto. 2004. "Sprachphilosophie und Übersetzung: Das Interesse der Sprachphilosophie an der Übersetzung". I: Kittel, H. et al. (red.) *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung. Bd. 1*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 129–155 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/Handbooks of Linguistics and Communication Science, 26.1).
- Nord, C. 2009. *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. 4.*, überarbeitete Auflage. Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Reiß, K. 2000. *Translation Criticism – The Potential and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Reiss, K. & Vermeer, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*. Tübingen: Niemeyer (= Linguistische Arbeiten, 147).
- Schiewe, J. 1998. *Die Macht der Sprache. Eine Geschichte der Sprachkritik von der Antike bis zur Gegenwart*. München: Beck.
- Spitzmüller, J. & I. H. Warnke. 2011. *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Sprachnorm, Sprachpflege, Sprachkritik*. 1968. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann (= Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache, 2).
- Språkrådet [www]. *Språkvård*. <http://www.sprakradet.se/1933> (hämtad 2012-08-24).
- Språkrådet [www]. *Språkrådet*. <http://www.sprakradet.se> (hämtad 2012-08-24).
- Språkrådet [www]. *Vad är språkvård?* <http://www.sprakradet.se/spr%C3%A5kv%C3%A5rd> (hämtad 2012-08-24).
- Svenska Akademiens Ordbok*. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (hämtad 2012-11-01).
- Sveriges Riksdag [www]. *Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen*. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-20071181-med-ins_sfs-2007-1181/ (hämtad 2012-08-24).

- Teleman, U. 2002. *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm: Norstedts Ordbok (= Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 85).
- Teleman, U. 2003. *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Stockholm: Norstedts Ordbok (= Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 87).
- Warnke, I. H. & J. Spitzmüller. 2008. "Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik – Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen". I: Warnke, I. H. & J. Spitzmüller (red.) *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur trans-textuellen Ebene*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 3–54 (= Linguistik – Impulse & Tendenzen, 31).
- Ängsal, M. P. 2011. "Der Unterstrich bei Personenbezeichnungen im Deutschen als Ausdruck einer feministischen Sprachkritik". *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur* 7:03, 270–287.